

Az 1945. évi választások Budapesten

1945 őszen Budapest lakosságát egymást követően kétszer is a szavazóurnákhoz szólították: október 7-én külön, csak e területen¹ önkormányzati (törvényhatósági), majd november 4-én az egész országra kiterjedő nemzetgyűlési választást tartottak. Jelen tanulmányban elsőként – a fővárosi kerületek szintjén és összességében – a választójogi szabályozást, a nagyarányú jogkiterjesztést mutatom be. Ezt követően az eredmények alapján arra keresem a választ, hogy a két választás közötti rövid időszakban változott-e az egyes politikai erők támogatottsága, történtek-e jelentősebb „átszavazások” a pártok között, és röviden kitérek a férfi és női választói magatartás közötti jelentős különbségre is. Végül a legrészletesebb, szavazóköri szintű eredmények alapján vizsgálom az egyes pártok szavazóbázisát, azaz hogy mely városrészekben szerepeltek a legjobban, illetve a leggyengébben, majd összehasonlítom az így kapott politikai „mintázatok” a korábbi, 1939. évi országgyűlési választás hasonló adataival, jellemzőivel.

A választójogosultság jelentős kiterjesztése

A kétféle választás szabályozása, az augusztus végi kormányrendelet² és a szeptemberi, 1945. évi VIII. törvénycikk lényegében megegyezett: általános, titkos, közvetlen és egyenlő, továbbá arányos rendszerben, pártlistákra való szavazást írt elő. A jogkiterjesztés mértékének érzékeltetéséhez a két világháború közötti rendszer megfelelő adataival való összehasonlítás módszere adódik: az *1. táblázat* a törvényhatósági választójogosultak számát és az összlakossághoz viszonyított arányát mutatja meg Budapesten.³

¹ Két választásra nemcsak a fővárosban, hanem a környező településeken is, azaz az úgynevezett Nagy-Budapest területén került sor.

² Az ideiglenes nemzeti kormány 7460/1945. ME. sz. rendelete. *Magyar Közlöny* 1945. szeptember 1. 5–9.

³ Választási éveknél a törvényhatósági szavazások időpontjait vettem, továbbá az 1939. évet (1935 után a következő törvényhatósági választás már csak 1945-ben volt). A népességszám forrásai: *Budapest Statisztikai Évkönyvei*. A választójogosultak számának adatai: *Budapest Statisztikai Évkönyve*, 1921–1924:

1. táblázat. A törvényhatósági és parlamenti választójogosultak számának és arányának alakulása Budapesten 1920 és 1945 között

Választási év	Népesség száma (N)	Törvényhatósági választójogosultak		Parlamenti választójogosultak	
		száma (N)	aránya (%)	száma (N)	aránya (%)
1920	928 996	464 718	50,02	464 718	50,02
1925	960 995	289 320	30,11	314 197	32,69
1930	1 006 184	292 580	29,08	319 166	31,72
1935	1 060 431	292 946	27,63	323 227	30,48
1939	1 108 946	nincs törvényhatósági választás		359 051	32,38
1945 (06. 30.)	907 774	636 824	70,15		
1945 (08. 31.)	959 076			653 825	68,17

A budapesti lakosoknak – szemben a Horthy-korszak 30 százalék körüli arányával – 1945-ben 70 százaléka rendelkezett választójoggal, ami a 20. életévet, a választójogi korhatárt betöltött lakosok 85–90 százalékát jelentette.⁴ Érdemes párhuzamba állítani az 1920. és az 1945. évi választásokat: mindkét esetben a világháborús vereség után jelentős tömegek kapták meg ezt az alapvető politikai jogot, az adott korban általánosnak tartott választójogot.⁵ A kizártak köre ugyanis a mai fogalmaink szerint szükségesnél (elítéltek, gondnokság alatt állók stb.) mindkét esetben tágabb volt, 1920-ban elsősorban a 24 éves korhatár és a nőknek előírt írni-olvasni tudás,⁶ míg 1945-ben főként a német nemzetiségűek, továbbá a jogszabályban meghatározott fasiszta szervezetek vezető tisztségviselőinek kizárása miatt. Az 1945. évi magas választójogosultsági arányhoz a korábban szigorú helyben lakási cenzus enyhítése,⁷ illetőleg e feltétel korlátozott alkalmazása is hozzájárult. A törvényhatósági voksolásnál először

565–567.; 1927: 284.; 1930: 160.; 1931: 124.; 1935: 133. és 138. A parlamentiek esetében 1925-re vonatkozó adat hiányában az 1926. évi választójogosultak számát vettem. 1945-re: Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 283. f. 28/36. ö. e. (SZDP Választási Iroda anyagai) és Hubai 2001. II: 162.

⁴ 1945-ben a pontos adatok megállapítását nehezíti, hogy hónapról hónapra jelentősen változott a népességszám: Budapestre ebben az időszakban a rendőrségi bejelentések szerint havonta több mint 30 ezren érkeztek (vissza). Lásd Török István korabeli statisztikája, újraközlő: „Kelet Párizsától” a „bűnös városig”. Sipos – Donáth (szerk.) 2000. II: 255–260.

⁵ Az 1920-as jogkiterjesztésről: Ignácz 2005: 218–220.

⁶ 1920-ban a fővárosi lakosok 50 százalékának volt választójoga, ami a 20 éven felüliek 72 százalékát, a 24 éven, a választójogi korhatáron felüliek 84 százalékát jelenti. A számításhoz szükséges 1920. évi kor-megoszlás forrása: *Budapest Statisztikai Évkönyve*, 1921–1924. 34–35.

⁷ A két világháború közötti időszakban a parlamenti választásoknál két, a törvényhatóságiak esetében Budapesten hat év helyben lakást írtak elő a választási törvények.

június 1-jei, a nemzetgyűlési esetében szeptember 1-jei határidőt adtak meg, de a későbbi kiegészítő rendeletekben ez alól felmentést adtak tekintettel a folyamatosan hazaérkező jelentős számú hadifogolyra, üldözöttre és deportáltra.⁸

2. táblázat. Az 1945. évi választói jogkiterjesztés mértéke a budapesti közigazgatási kerületekben.

Közigaz- gatási kerületek	1939. évi			1945. évi			1939 és 1945 közötti	
	népesség száma	választójogosultak		népesség száma	választójogosultak		népesség- csökkenés	jogosult- növekedés
		száma	aránya		száma	aránya		
	N	N	%	N	N	%	%	%
I.	21 926	9 592	43,75	11 710	8 366	71,44	-46,59	-12,78
II.	60 883	25 736	42,27	45 131	32 945	73,00	-25,87	28,01
III.	62 521	20 861	33,37	52 623	38 141	72,48	-15,83	82,83
IV.	26 260	10 132	38,58	21 218	16 486	77,70	-19,20	62,71
V.	77 116	30 355	39,36	73 858	51 430	69,63	-4,22	69,43
VI.	103 600	34 733	33,53	87 880	63 212	71,93	-15,17	81,99
VII.	140 858	41 073	29,16	120 565	82 726	68,62	-14,41	101,41
VIII.	146 711	45 256	30,85	119 781	83 113	69,39	-18,36	83,65
IX.	106 496	30 522	28,66	75 264	54 377	72,25	-29,33	78,16
X.	78 223	21 224	27,13	65 977	41 108	62,31	-15,66	93,69
XI.	65 376	24 939	38,15	55 293	36 967	66,86	-15,42	48,23
XII.	51 444	19 545	37,99	44 802	31 363	70,00	-12,91	60,47
XIII.	82 643	17 646	21,35	59 094	41 302	69,89	-28,49	134,06
XIV.	84 889	27 437	32,32	74 578	55 288	74,13	-12,15	101,51
Budapest	1 108 946	359 051	32,38	907 774	636 824	70,15	-18,14	77,36

A választójog nagyarányú kiszélesítése megszüntette a budapesti közigazgatási kerületek közötti, eltérő társadalmi szerkezetből (is) fakadó korábbi egyenlőtlenségeket: míg 1939-ben a jogosultak aránya a budai elit I. és II. kerületben kétszerese volt a munkások lakta Angyalföldhöz (XIII.)⁹ képest (43 százalék, illetve 21 százalék), addig

⁸ A táblázatban az eltérő határidők miatt vettem más-más dátumot és népességszámot két, 1945-ös választás esetében. Az újabb választási rendeletek: 8410/1945. ME. sz. rendelet. *Magyar Közlöny* 1945. szeptember 21. 2.; 8660/1945. ME. sz. rendelet. *Magyar Közlöny* 1945. szeptember 26. 3.

⁹ 1930 és 1950 között a XIII. kerület csak Angyalföld városrészből állt, a később hozzácsatolt Újlipótváros akkor még az V. kerület része volt.

1945-ben ilyen nagy különbségeket már nem találunk. Ezzel magyarázhatjuk, hogy az egyes területeken a jogkiterjesztés mértékében jelentős eltérések voltak (lásd a 2. táblázat utolsó oszlopát).¹⁰ A táblázatból látható az I. kerület különlegessége: itt az általános tendenciával szemben csökkent a választójogosultak száma! Ennek magyarázatát – az 1939-ben az átlagosnál magasabb választói arány mellett – a népességszökkenés szintén kiugró adata adja meg: a budapesti ostrom és az azzal összefüggő elmenekülés miatt a Vár, Tabán és Krisztinaváros alkotta terület lakossága a felére csökkent. Az átlagtól való jelentős eltérést a II. (28 százalékkal nőtt a jogosultak száma) és a XIII. kerület (134 százalékkal nőtt) esetében azonban már nem a népességszökkenés eltérő mértéke, hanem az új választójogi szabályozás eredményezte, amely széles rétegek korábbi politikai jogfosztottságát szüntette meg.¹¹

Az induló pártok és eredményeik

1945-ben a két választáson az Országos Nemzeti Bizottság döntése alapján ugyanazok a pártok vehettek részt.¹² Első esetben azonban a két munkáspárt közös listát állított (Dolgozók Egységfrontja néven), majd – az előzetes várakozásoktól elmaradt eredmény után – a nemzetgyűlési választáson a kommunisták és a szociáldemokraták már külön indultak. Némely korabeli és utólagos értékelés¹³ is hivatkozik arra, hogy a közös lista miatt a szociáldemokrata szavazók egy része átszavazott volna a Kisgazdapártra, azonban ezt a választási eredmények nem támasztják alá.¹⁴ Az egyes pártlisták budapesti szavazatarányai ugyanis szinte teljesen megegyeznek – a Kisgazdapárt esetében például mindkétszer 50,5 százalék –, és a kerületi eredmények nagy része is csak maximum egy-egy százalékponttal tér el egymástól, ahogy azt a 3. táblázat mutatja (a fővárosban legerősebb három párt esetében).¹⁵

¹⁰ 1945-ből a törvényhatósági választások adatait vettem, mivel a népesség kerületi adatai az 1945. június 30-i állapotra vonatkoznak: *Budapest Statisztikai Évkönyve az 1944–1946. évekről*. 1945: 18. Az 1939-es adatok: *Budapest Statisztikai Évkönyve*, 1940: 64. és 1941: 224.

¹¹ 1939-ben az életkori és műveltségi censzusok (1938. évi XIX. tc.), valamint a második zsidótörvény (1939. évi IV. tc.) rendelkezései miatt volt korlátozott a választójog.

¹² Balogh 1999: 216.

¹³ Pásztor Tamás kisgazdapárti és Rónai Sándor szociáldemokrata politikusok véleményét egyetértőleg idézi: Ságvári 1959: 221.

¹⁴ Erre jutott már Faragó Gyula, a szociáldemokraták választási statisztikusa is, aki a közel azonos munkáspárti eredmények alapján utólag is helyesnek tartotta a közös lista állítását. Lásd az 1945. decemberi jelentését a budapesti (IV. kerületi) választásokról: PIL 283. f. 38/12. ö. e. 17., 20. és 30.

¹⁵ A munkáspártoknál az első adatszlop a Dolgozók Egységfrontjára vonatkozik, a második az MKP és az SZDP eredményeinek összeadásával jött létre. A táblázatból kimaradt Nemzeti Parasztpárt budapesti

3. táblázat. A 1945. évi törvényhatósági (okt. 7.) és a nemzetgyűlési (nov. 4.) választás budapesti eredményeinek összehasonlítása, kerületi szinten.

Közigazgatási kerületek	A Kisgazdapárt			A két munkáspárt (MKP+SZDP)			A Polgári Demokrata Párt		
	szavazatarányai, %		változás	szavazatarányai, %		változás	szavazatarányai, %		változás
	okt. 7.	nov. 4.	%pont	okt. 7.	nov. 4.	%pont	okt. 7.	nov. 4.	%pont
I.	77,60	75,23	-2,37	17,97	18,52	0,55	2,15	4,17	2,02
II.	72,47	70,36	-2,11	21,33	22,44	1,11	3,54	4,82	1,28
III.	52,61	53,31	0,70	41,22	41,04	-0,18	1,77	2,43	0,66
IV.	64,85	63,14	-1,71	25,36	26,40	1,04	6,62	7,68	1,06
V.	38,29	37,45	-0,84	47,47	51,56	4,09	10,17	7,58	-2,59
VI.	38,19	39,05	0,86	51,93	52,39	0,46	6,58	5,81	-0,77
VII.	36,35	38,10	1,75	55,62	55,46	-0,16	5,09	4,13	-0,96
VIII.	53,84	53,98	0,14	41,26	41,32	0,06	2,63	2,78	0,15
IX.	54,28	54,24	-0,04	41,08	41,18	0,10	2,32	2,71	0,39
X.	47,43	47,43	0,00	48,84	48,68	-0,16	1,54	2,24	0,70
XI.	69,61	67,03	-2,58	25,20	26,00	0,80	2,62	4,70	2,08
XII.	74,22	72,82	-1,40	19,99	20,87	0,88	2,74	3,74	1,00
XIII.	32,81	32,99	0,18	63,89	63,78	-0,11	0,94	1,33	0,39
XIV.	56,40	56,61	0,21	38,68	38,82	0,14	2,23	2,48	0,25
Budapest	50,51	50,51	0,00	42,79	43,26	0,47	3,83	3,88	0,05

Az egyetlen igazán kiugró adat az V. kerületé (Lipótváros-Újlipótváros),¹⁶ ahol októbertől novemberre a munkáspártok összesített eredménye négy százalékponttal nőtt. Ennek hátterében viszont nagy valószínűséggel a liberálisoktól, a Polgári Demokrata Párttól (PDP) való szavazói átvándorlás állt. A politikai erőterben ugyanis változás történt: míg a korábban kereszténypárti Shlachta Margit októberben még a kisgazdák fővárosi listáján szerepelt, addig novemberben már gróf Pálffy Józseffel, az egyik új keresztény párt vezetőjével együtt a Polgári Demokrata Párttal (PDP) kötött választás-

eredménye 2,01 százalék és 1,60 százalék, a Magyar Radikális Párté 0,87 és 0,74 százalék. Mindkét párt-nál a kerületi eltérések fél százalékponton belül maradnak, egy kivétellel (NPP, III. kerület: -1 százalék). Az adatok forrása: a) törvényhatósági: PIL 283. f. 28/22-36. ö. e. és 38/12. ö. e.; b) nemzetgyűlési: Hubai: i. m. CD-ROM.

¹⁶ A korabeli V. kerület nem azonos a maival, 1945-ben a Belváros még önálló (IV.) kerület volt.

tási megállapodást.¹⁷ Ennek hatására a PDP a budai kerületekben (I–II., XI–XII.) és a Belvárosban (IV.) némileg jobb, a korábban liberális bázisnak számító V–VII. kerületben viszont rosszabb eredményt ért el a nemzetgyűlési választáson.¹⁸ Az V. kerület szavazópolgárainak esetében pedig a pártpolitikában zajló személyi változásokra való érzékenységről, tudatosságról beszélhetünk, s nemcsak ekkor, hanem 1947-ben is, amikor Peyer Károlynak a szociáldemokratáktól a radikális párthoz való átállását szintén jelentős számban követték.¹⁹ 1945-ben összességében azonban a bal–jobb, kisköz–munkáspárti megosztottság stabilnak bizonyult, a két tábor között jelentősebb átszavazás nagy valószínűséggel nem történt a két választás viszonylatában.

Az 1945. évi választások másik sajátossága, hogy a férfi és női szavazatokat külön számolták, így a két nem eltérő választói magatartását is vizsgálni lehet. Ez Budapest esetében különösen fontos, mert a fővárost jellemezte a legnagyobb nőtöbbség: 1000 férfiszavazóra 1479 női szavazó jutott, azaz a választók 60 százaléka nő volt. A 4. táblázat jól illusztrálja, hogy ez milyen módon befolyásolta a törvényhatósági választás eredményét.

A férfiak körében a két nagy erő között „döntetlen” született, a női szavazóknál azonban a Kisközpart győzött, méghozzá jelentős különbséggel, a munkáspárti lista előtt. A budapesti választásokat tehát egyértelműen a nők döntötték el. Nem véletlen, hogy a választások után készült szociáldemokrata beszámoló külön foglalkozott a nők „konservativizmusának és szervezetlenségének” problémájával. A választói névjegyzékek foglalkozási adatait is feldolgozó jelentés a „háztartásbeli” gyűjtőnév alatti, jelentős számú személy, valamint a háztartási alkalmazottak csoportjának jobb megismerését, ezáltal hatékonyabb „elérését” jelölte meg fontos és sürgős feladatként. Ehhez a munkához többek között a házfelügyelők szervezését tartotta szükségesnek, akik a párt számára értékes felvilágosítást és segítséget nyújthatnak.²⁰

¹⁷ Az Országos Nemzeti Bizottságnál két Demokrata Néppárt nevű szervezet is jelentkezett a választásokon való indulásra, amire a Barankovics István vezette pártnak adtak engedélyt, a gróf Pálffy-félének nem. Hubai: i. m. I: 72–73.

¹⁸ Az ezt magyarázó okok részletesebb kifejtését lásd alább, az egyes pártok és irányzatok területi (választói) bázisának tárgyalásakor.

¹⁹ A Magyar Radikális Párt az 1947. évi országgyűlési választásokon a fővárosi 3 százalékhöz képest az V. kerületben majdnem 10 százaléket ért el (1945-ben ugyanott még csak 2 százaléket), miközben az SZDP szavazataránya ugyanott 1945-höz képest 9 százalékponttal visszaesett. Az 1947-es eredmények: Hubai: i. m. CD-ROM.

²⁰ Faragó Gyula idézett jelentése. PIL 283. f. 38/12. ó. e. 12–13. és 24.

4. táblázat. A férfi és a női választói magatartás közötti eltérés az 1945. évi törvényhatósági választásokon.

Az érvényesen szavazók köre	Férfi szavazók		Női szavazók		Együttesen	
	N	%	N	%	N	%
Összes szavazó	235 176	40,34	347 851	59,66	583 027	100,00
FKGP	109 797	46,69	184 682	53,09	294 479	50,51
DEF (MKP+SZDP)	108 364	46,08	141 111	40,57	249 475	42,79

Az eredmények területi eltérései: az egyes pártok szavazóbázisa

A törvényhatósági választások esetében rendelkezésünkre állnak az eredmények a leg részletesebb, szavazóköri bontásban,²¹ így az egyes pártok bázisára is következtetni tudunk. Ennek egyik eszköze egy-egy párt legjobb és legrosszabb 50-50 szavazókörének (ez az összes szavazókör kb. 10-10 százaléka)²² kiválasztása és bemutatása. A pártok eredményeit vizsgálva kiderül, hogy a „kiugró” szavazókörök általában egymás mellett helyezkednek el, összefüggő területet alkotnak, azaz nem véletlenszerű az elhelyezkedésük. E területek eltérő társadalmi jellemzőiből így következtetni lehet a különböző pártok szavazóbázisának fő jellegzetességeire.²³

A Kisgazdapárt (FKGP) legjobb szavazóköreinek túlnyomó többsége nagyjából összefüggő területet alkot a belső budai részeken: a szinte teljes I. kerület, a Víziváros (II. kerület) és a XI–XII. kerület belső részei (például az Alkotás utca, Németvölgyi út, Gellérthegy, Lágymányos, Bartók Béla út). Emellett még egy kisebb rész van Budán, a Hűvösvölgy környékén. Pesten szintén csak egy kisebb, belső-józsefvárosi kisgazda tömb található a Kálvin tér közvetlen közelében. Mindez jól mutatja, hogy a párt a magas társadalmi státusú, elit városrészekben, jellemzően a korábbi úri polgárság, a keresztény értelmiségiek és köztisztviselők családjai által lakott területeken szerepelt a legjobban. Ez természetesen közel sem azt jelenti, hogy a párt szavazói alapvetően vagy akár csak legnagyobb számban ezekből a rétegekből kerültek ki, hiszen a kisgaz-

²¹ PIL 283. f. 28/22–36. ö. e. és 38/12. ö. e.

²² 596 területi egységet lehetett területileg elhatárolni, mert a szavazókörökön belüli további bontásokra (a, b) pontos leírást csak a IV. kerület esetében sikerült találni. Ráadásul az utóbbi alapján megállapítható, hogy a további felosztások a belső részeken már háztömböket is kettévágtak. Az 1945. évi törvényhatósági választás szavazóköri utcajegyzéke: PIL 283. f. 28/21. ö. e.

²³ A Politikatörténeti Intézet „Budapest Választási Atlasza” kutatásának keretében az 1925–1945 közötti parlamenti és törvényhatósági választásokról szavazóköri szintű választási térképek készültek. Ezeket használtam fel az alábbi leíráshoz és elemzéshez.

dák a fenti területeken a szavazatok 75–86 százalékát kapták! Az viszont megerősítő, hogy a budapesti választásokon az FKGP inkább polgári pártnak számított, ahogy azt a listáján indított jelöltek jó része is mutatja. A legkiugróbb szavazókör egyébként Külső-Józsefvárosban, az Orczy-kertnél volt, ahol a jegyzőkönyv csak férfiszavazatokat rögzített. E meglepő tény azzal magyarázható, hogy az ott található Ludovika Katonai Akadémia önállóan alkotta azt a szavazókört, ennek megfelelően a választói névjegyzékben csak katonák szerepeltek. A társadalmi szempontból homogén egységnek köszönhetően így ebben az esetben egyértelműen kijelenthetjük, hogy a főleg vidékről származó katonatisztek túlnyomó többsége a kisgazdákat támogatta.

A párt leggyengébb területei közül kiemelkedik Belső-Erzsébetváros (a VII. kerület Nagykorúton belüli része), főleg a Király utca környéke (a kapcsolódó VI. kerületi szavazókörök is). Ezenkívül sok újlipótvárosi és angyalföldi szavazókör került be a legrosszabb 10 százalékba, ahol a Kisgazdapárt „csak” 14–28 százalékos szavazatarányt ért el. Nem meglepően a fő rivális, a Dolgozók Egységfrontja viszont elsősorban ezeken a helyeken szerepelt jól. Belső-Erzsébetváros, az angyalföldi szavazókörök fele, továbbá néhány külső-ferencvárosi, külső-józsefvárosi és kőbányai egység alkotja a legjobb területeket, ahol a szavazatok 64–80 százalékát szerezte meg a kommunista-szociáldemokrata közös lista. A két párt fő bázisává 1945-ben a munkások által lakott részek mellett tehát a korábban a zsidó kispolgárság lakhelyének számító városnegyed²⁴ vált. A legrosszabb eredményű (11–19 százalék) szavazókörei pedig szinte pontosan megegyeznek a kisgazdák legjobbjaival.

A polgári demokraták igen koncentrált szavazóbázissal rendelkeztek: a legjobb ötven szavazókörük közül, ahol a szavazatok 10–23 százalékát kapták, az első tizenegy mind, összesen pedig harminc darab V. kerületi volt!²⁵ Lipótvárost és főleg Újlipótvárost tekinthetjük ezért az alapbázisnak, amihez VI. és VII. kerületi, alapvetően Nagykorúton belüli egységek csatlakoztak. Ez a típusú területi koncentráció már a második világháború előtti liberális pártokat is jellemezte, és egybeesett a főként zsidó származású nagypolgárság, értelmiség és magántisztviselői réteg legjellemzőbb lakóhelyeivel.²⁶ A PDP leggyengébb szavazókörei (1 százalék alatti eredmény) elsősorban a munkások lakta városrészekben, Angyalföldön, Kőbányán és Külső-Ferencvárosban találhatók, valamint a XIV. kerület délkeleti részén (Zugló, Rákosfalva).

A további két párt területi megoszlása 2, illetve 1 százalékos eredményükből fakadóan nagyobb eltéréseket nem mutat, bár a Nemzeti Parasztpártnál a III. kerület külső, nyugati része (4–10 százalék), illetve a Magyar Radikális Pártnál a PDP-hez

²⁴ Zeke Gyula 1990: 337.

²⁵ Ennek köszönhetően a budapesti átlagukhoz (3,8 százalék) képest az V. kerületben kiugróan jól (10 százalék fölötti eredmény) szerepeltek.

²⁶ Zeke: i. m. 337–339.

hasonlóan Lipótváros és Újlipótváros (2–7 százalék) ugrik ki a legjobb szavazókörök vizsgálatánál. A legrosszabb 10 százaléknál már ilyen elhatárolást sem lehet tenni, az említett városrészeken kívül minden kerületből bekerült a mintába pár egység.

Az 1939-es és 1945-ös választási eredmények területi megoszlásának összehasonlítása

Érdekes hasonló módszerrel megvizsgálni az 1939. évi országgyűlési választások budapesti eredményeit,²⁷ majd összevetni az 1945-ös adatokkal. A tagoltabb 1939-es pártstruktúra miatt bizonyos esetekben az egymáshoz ideológiailag közel álló pártokat irányzatokba (keresztény-nemzeti, szélsőjobb) vontam össze. Az egyes pártok, irányzatok legjobb és legrosszabb szavazóköreinek szintén 10-10 százalékat (1939-ben ez 25–25 darab)²⁸ tekintettem pozitív és negatív értelemben kiugrónak. Az összehasonlítás természetesen csak korlátozott lehet, mert a fentebb bemutatott nagyarányú jogkiterjesztés, valamint a háborús népességcsökkenés következtében a választók köre jelentősen megváltozott. Ezeket a körülményeket az adatok értékelésénél, a következtetések levonásánál figyelembe kell venni.

A keresztény-nemzeti irányzat, amely döntően az akkori jobboldali kormánypártot, a Magyar Élet Pártját (MÉP) jelenti,²⁹ szerepelt a legjobban Budapesten, közel 40 százalékos szavazati aránnyal. Legjobb szavazóköreinek eloszlása az 1945-ös Kisgazdapártéhoz nagyon hasonló: lényegében ugyanaz az összefüggő belső budai tömb rajzolódik ki. Azon kívül csak különálló egységek vannak (pl. Húvösvölgnél), valamint az akkori X. kerülethez tartozó Tisztviselőtelep. A keresztény-nemzeti pártok e helyeken a szavazatok 54–66 százalékát kapták, ami jelentősen elmarad az FKGP 1945-ös kiugró eredményeitől. A fővárosban a polgári gondolator képviselő kisgazdáknak ezért nyilvánvalóan az új szavazók közül is sokakat sikerült megnyerniük, de a párt alapbázisát mégis a hagyományos jobboldali területek jelentették.³⁰

A munkáspártokat értelemszerűen az 1939-es Szociáldemokrata Párttal (SZDP) érdemes összehasonlítani. Utóbbi legjobb összefüggő területei elsősorban Angyalföl-

²⁷ Az 1939-es szavazóköri adatok forrása: MOL K2 796–798.

²⁸ 1939-ben 350 szavazókörben szavaztak a budapestiek, de területileg ez csak 250 egységet jelent, mivel sok szavazókör választóit két részre (a, b) osztották, az oda tartozó utcák jegyzékének ábécérendje alapján.

²⁹ A MÉP-en (33 százalék) kívül a Nemzeti Reformpárt (1,6 százalék) és a Keresztény Nemzeti Függetlenségi Párt (4,8 százalék) tartozik ehhez az irányzathoz. Lásd Hubai: i. m. I: 62.

³⁰ A leggyengébb szavazókörök is hasonlóságot mutatnak: 1939-ben egész Belső-Erzsébetváros, valamint belső-terézvárosi és újlipótvárosi területek kerültek e kategóriába, ahol a keresztény-nemzeti irányzat összesítve „csak” 16–23 százalékot ért el.

dön, továbbá Külső-Erzsébetvárosban (a VII. kerület Nagykörúton kívül eső részén) és Külső-Józsefvárosban voltak, a különállók közül a Mária Valéria telepet magában foglaló külső-ferencvárosi szavazókört érdemes kiemelni. Ezekben a helyeken az SZDP a 12 százalékos fővárosi átlagához képest 22–38 százalékos szavazatarányt ért el, amely sokkal alacsonyabb, mint a munkáspártok 1945-ös hasonló értékei. Ennek fényében megállapítható, hogy az új választók körében az egységfront is igen népszerű, talán a legnépszerűbb politikai erő volt.³¹

A liberálisok támogatottságánál már említettem a sajátos területi koncentrálódásnak a két világháború közötti és a háború alatti változások ellenére³² 1945-re is kiterjedő, határozott kontinuitását. Az 1939-ben a budapesti szavazatok 16,4 százalékát megszerző Polgári Szabadság Párt (PSZP) szintén a Lipótváros, Újlipótváros, Belső-Terézváros és Belső-Erzsébetváros alkotta pesti tömbben szerepelt a legjobban (kiugró, 40–63 százalékos eredmény!), és a munkáskerületekben (szinte teljes Kőbánya mellett angyalföldi és külső-ferencvárosi szavazókörök), valamint Zugló és Rákosfalva térségében a leggyengébben (1–4 százalék). Fontos különbség az eddigi összehasonlításokhoz képest, hogy a PSZP nemcsak arányaiban, hanem nominálisan is több szavazatot kapott, mint hat évvel később a polgári demokraták és a radikálisok együttvéve.³³ Ebben a háború alatti változásokon és emberveszteségen túl az is szerepet játszott, hogy 1945-ben az utóbbi pártoknak lényegében nem sikerült új választói rétegeket megnyerniük az általuk képviselt liberális gondolatnak. A nagyarányú jogkiterjesztés viszont megszüntette ezen irányzat támogatóinak a szavazók körében való korábbi felülreprezentáltságát, aminek következtében a liberálisok a kisebb politikai pártok közé kerültek a fővárosban is, nem tudván érdemben befolyásolni a két nagy, bal- és jobboldali tábor választási küzdelmét.

Végül az 1939. évi választásokon sikeresen szereplő szélsőjobboldali irányzat, amely elsősorban a Nyilaskeresztes Pártot jelenti,³⁴ 30 százalékos budapesti eredményét érdemes részletesebben megvizsgálni. A szélsőjobb legjobb összefüggő területe a III. kerület középső és északi részén található (a kerület szavazóköreinek több mint fele bekerült a mintába), ezen kívül kisebb kiugró tömbök vannak Zugló, Kőbánya és a budai XI. kerület külső részeiben. Azaz Óbudával együtt a budai és pesti városmagtól

³¹ A szociáldemokraták 1939-ben is a belső-budai részeken szerepeltek a legrosszabbul (2–4 százalék).

³² A háborúnak a társadalomra, a lakáshelyzetre való hatását egy lipótvárosi példán bemutató tanulmány szerint: „A zsidóknak minősített lakások újraosztása és bombakárosultak elhelyezése által dominált 1944–1945-ös cserélődési periódusban adataink a lakások közötti mozgások erős helyi, városrészen belüli kötöttségét mutatják”. Nagy 2004: 162.

³³ 1939-ben a PSZP közel kétszer annyi (47 584) szavazatot kapott, mint 1945-ben a PDP (22 312) és a MRP (5059).

³⁴ A nyilasok (25,2 százalék) mellett a fővárosban a Nemzeti Front (4,9) tartozik ehhez az irányzathoz. Hubai: i. m. I: 62–63.

távol eső, a városhatár közelében lévő szavazóköri dominanciája a jellemző. Legrosszabbul a pesti városmagban szerepeltek, főleg Lipót- és Újlipótvárosban, valamint több VI–VII. kerületi egységben. De a többi párthoz, irányzathoz képest a szélsőjobb eredményei a legkevesbé szórtak, a legjobb területein „csak” a szavazatok 38–50 százalékát, a leggyengébb helyeken 8–20 százalékát kapta meg. A szakirodalomban nem véletlenül hangsúlyozzák a mozgalom keverék jellegét, azaz hogy minden társadalmi rétegből tudott támogatókat szerezni.³⁵ Ezen túlmenően az 1939-es szélsőjobb és bármelyik 1945-ös párt eredményeinek térbeli megoszlása között első megközelítésben nem lehet komolyabb hasonlóságot felfedezni, aminek fényében mind a nyilas-kisgazda, mind a nyilas-kommunista szavazói bázis azonosságára vonatkozó (korabeli, illetve utólagos) közkeletű vélemények – legalábbis a főváros esetében – felületesnek tűnnek.

Az egyes pártok választóinak társadalmi hátteréről alaposabb képet lehet majd alkotni a fennmaradt 1945-ös törvényhatósági választói névjegyzékek feldolgozásával, amelyek szavazóköriként tartalmazzák az oda besorolt választójogosultak számos fontos személyes adatát (név, lakcím, születési év és hely, foglalkozás stb.).³⁶ A megelőző korszakkal való összevetéshez, a korábbi választók sorsának, a jogkiterjesztés helyi sajátosságainak vizsgálatához e forrás mellett az 1942 és 1943 végén készült hasonló névjegyzékek nyújthatnak segítséget.³⁷

Irodalom

- Balogh Sándor: Szabad és demokratikus választás – 1945. In: Földes György – Hubai László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999.
- Hubai László: A politikai irányzatok választási eredményeinek kontinuitása 1920–1947. *Múltunk*, 1999. 1. sz.
- Hubai László: *Magyarország XX. századi választási atlasza*. II. Napvilág, Budapest, 2001.
- Ignác Károly: A hatalom eszközei a választói akarat „korrigálására”. A törvényhatósági választási rendszer elvei és gyakorlata Budapesten a Horthy-korszakban. *Múltunk*, L. (2005) 1. sz.

³⁵ Ránki 1976: 629., Hubai 1999: 51.

³⁶ Budapest Főváros Levéltára (BFL) IV. 1404: Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága Igazoló Választmányának iratai.

³⁷ BFL IV.1405: Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai.

- Nagy Ágnes: Hatalom – lakásrendszer – társadalom. Egy lipótvárosi bérház lakói 1941 és 1960 között. *Korall* [2004] 17. sz.
- Ránki György: Az 1939-es budapesti választások. *Történelmi Szemle*, 1976. 4. sz.
- Ságvári Ágnes: Az 1945-ös budapesti választások. *Párttörténeti Közlemények*, V. (1959) 3–4. sz.
- Sipos András – Donáth Péter (összeáll., szerk.): *Szöveggyűjtemény Budapest történetének tanulmányozásához*. II. 1930–1990. BFL–BTF, Budapest, 2000.
- Zeke Gyula: A budapesti zsidóság lakóhelyi szegregációja a tőkés modernizáció korszakában (1867–1941). In: Gyáni Gábor (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete*. II. 1920–1944. (Szöveggyűjtemény). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, é. n. 1990.